

ОСВІТА БЕЗ КОРДОНІВ

ПАСЕЧНИКОВА Л.П.,

завідувач кафедри природничо-наукових дисциплін та методики їх викладання Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук

УДК 37.018.556

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЧЕСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються процеси модернізації системи освіти Чеської Республіки, що відбулися в результаті глибоких демократичних реформ у суспільстві.

Ключові слова: управління освітою, самоорядування, директор, шкільна рада, контроль, шкільна інспекція, види, фінансування освіти.

В статье рассматриваются процессы модернизации системы образования Чешской Республики, произошедшие в результате глубоких демократических реформ в обществе.

Ключевые слова: управление образованием, самоуправление, директор, школьный совет, контроль, школьная инспекция, виды, финансирования образования.

The article deals with the processes of modernization of the education system of the Czech Republic, took place as a result of deep democratic reforms in the society.

Keywords: management of education, self-management, director, school board, control, school inspection, the views, the financing of education.

Постановка проблеми. У світовому співтоваристві активними темпами просувається процес цивілізаційної модернізації, який змушує глибше придивлятися до змін у національних системах освіти, щоб не тільки зрозуміти, але й пояснити об'єктивну закономірність інтеграції в єдиний освітній простір усього світу як найбільш адекватну вимогам глобалізації та формам цивілізаційного розвитку соціуму. У кінці ХХ століття криза освіти не тільки у країнах СНД, але й у всьому світі була визнаним фактом. Стало очевидним, що не існує такої ідеальної системи освіти, яка, з одного боку, спиралася б на свою історію і традиції, зберігаючи при цьому власну соціокультурну унікальність, а з іншого боку, реалізовувала б національні державні інтереси в галузі освіти й адекватно відповідала б на всі виклики глобального світу. Ця обставина стала, по-перше, причиною визнання освіти сферою особливих інтересів держави, областю продуктивних капіталовкладень бізнесменів, по-друге, викликала необхідність реформування всіх національних систем освіти. В результаті, процеси реформування охопили більшість провідних країн світу.

Кінцева мета модернізації національних систем освіти полягає у створенні єдиного відкритого освітнього простору, в якому б сім'я, школа, громадські та державні структури об'єднали свої зусилля задля досягнення випереджальної якості освіти.

Незважаючи на те, що цивілізаційні тенденції

розвитку людського соціуму (в тому числі і в сфері освіти) єдині й обумовлені цілями модернізації, акценти в їх реалізації провідні країни світового співтовариства розставляють далеко не однаково. Кожна з країн враховує об'єктивні вимоги соціуму до системи освіти і просувається власним шляхом до реалізації цих вимог. Отже, сьогодні освітня політика кожної з держав світового співтовариства являє собою діалектичну єдність і протиріччя суб'єктивного (національного) й об'єктивного (процеси глобалізації). Причому процес глобалізації, а також контури глобального буття, що вже реально прослідковуються в сучасному світі, об'єктивно диктують стратегічну лінію розвитку систем освіти на всіх рівнях їх організації та функціонування: регіональному, національно-державному й міжнародному.

Аналіз останніх досліджень. Реформування, модернізація, гуманізація, демократизація – ключові поняття в освіті в різних країнах світу на рубежі століть, що відображають глобальні суспільно-політичні процеси. Зміни у сфері освіти відбуваються різними темпами, що в основному залежить від соціально-економічного рівня країн. У промислово розвинених державах процес модернізації освіти має прискорений, ретельно вивчений характер, про що свідчить публікація великої кількості наукових монографій і статей, присвячених оновленню школи в США, Німеччині, Великобританії, Франції, Японії та ін. країнах (В. Борісенков, Н. Воскресенская,

Б. Вульфсон, А. Джурінській, В. Клепиков,
Е. Лисова, З. Малькова, Н. Нікандров,
Л. Пісарова, К. Салімова, Л. Супрунова та ін.)

Разом із тим для розуміння світових процесів модернізації освіти важливим є розгляд цього процесу і в країнах перехідного періоду, де перебудова освіти проходить у специфічних умовах глибоких змін у всіх сферах суспільного життя. Серед цих країн особливий інтерес представляє Чехія – країна з розвиненим промисловим потенціалом, що має глибоке коріння і традиції національної культури та освіти.

І тому метою цієї статті є комплексне вивчення досвіду Чеської Республіки з модернізації освіти, спрямованого на суттєві зміни відповідно до вимог європейської освітньої спільноти.

Висвітлення досвіду Чехії, його узагальнення та осмислення відкриває можливості створення сучасної освітньої політики з урахуванням переваг та недоліків, а також шляхів їх подолання, які вже пройдені в європейських країнах. Цей досвід є суттєвим для України ще й тому, що проблеми ефективності управління освітою на сучасному етапі демократичних перетворень в Україні викликають особливу увагу як у керівників освіти, так і у споживачів освітніх послуг – учнів, студентів, їх батьків – усіх, хто вчиться та навчає.

Виклад основного матеріалу. Різні аспекти з проблем освітньої політики та управління освітою розглядаються останнім часом такими вітчизняними дослідниками, як Л. Ващенко, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, В. Луговий, В. Олійник, Г. Опанасюк, Д. Прасол, Н. Протасова, Т. Сорочан.

Проблемами реформування освіти в Чехії опікуються Н. Бондарчук, Є. Карпівич, Л. Кнодель, Е. Лихацький, О. Острівка, О. Сидоренко, Л. Фіра, розвитку шкільної освіти в Чеській Республіці на сучасному етапі присвячено дисертаційне дослідження О. Довгої.

Окреме місце у вивченні даної проблеми займають періодичні видання. Публікації Мережі інститутів та шкіл державного управління країн Центральної та Східної Європи (The Network of Institutes and Schools of Public Administrations in Central and Eastern Europe – NISPAcee) та документи Програми SIGMA (Support for Improvement and Management in General and Eastern European Countries) дали можливість ознайомитися з реформами у сфері управління та аналізом освітньою політикою в країнах Центральної та Східної Європи, зокрема в Чеській Республіці.

Корисну інформацію з проблеми модернізації Чеської освіти було отримано на сайтах таких

державних інституцій, як Національний інститут післядипломної освіти (<http://www.nidv.cz>), Педагогічний факультет Карлового Університету у Празі (<http://www.csm-praha.cz>), Празький науково-дослідний інститут педагогіки (<http://www.vuppraha.cz>) та неурядової організації – Асоціації з міжнародних справ (www.amo.cz).

Опрацювання літературних та Інтернет джерел дало змогу дійти висновку, що вивчення досвіду освітніх реформ Чеської Республіки як члена Європейського Союзу є надзвичайно важливим для України, оскільки проблеми відповідних трансформацій в освіті та системі управління освітою в Україні у зв'язку із входженням до європейського освітнього простору потребують якісно нових підходів до їх вирішення.

Досвід Чеської Республіки для освіти України в цілому і, зокрема, у процесі управління освітою має надзвичайну цінність, це зумовлено тим, що Україна, як і блок країн Центральної та Східної Європи, належать до посткомуністичних країн, які зазнали довгострокового панування комуністичної системи. «Управлінці не мали навичок та інформаційних ресурсів, потрібних для участі у виробленні політики в новому світлі ринкової демократії як в Україні, так і в Чехії»*.

Тісно переплітається й історія цих двох країн. Так, між Чехією та Київською Руссю існували династичні, господарські та культурні зв'язки. У братських школах в Україні помітні впливи педагогіки Яна Коменського.

У 16 столітті до Чехії заходили окремі козаки або їх з'єднання з польської армії. У кінці 18 століття з мукачівським єпископом А. Бачинським листувався чеський учений В. Фортунат Дуріка.

У 19 столітті були налагоджені тісні зв'язки між видатними діячами обох народів. Впливи відомих чехів (Коллара, Шафарика, Ганки) позначилися на ідеології Кирило-Мефодіївського братства. Одному з них Т.Шевченко присвятив поему "Ян Гус" з особистим "Посланням славному Шафарикові".

І. Франко перекладав твори чеських авторів, написав низку статей з українською тематикою до чеських видань, у тому числі й до енциклопедії "Ottuv Naučný Slovník". Твори Франка перекладали Ф. Главачек, Я. Розвода, Р. Єсенська, а його драма "Украдене щастя" була поставлена як опера у Празі.

Першу українську організацію в Чехії – Українська громада в Празі – створили студенти

* Опанасюк Г. О. Тенденції підготовки державних службовців у країнах Центральної та Східної Європи: Монографія / Г.О. Опанасюк. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 284 с.

(1902). Інші українці з Галичини та Наддніпрянщини влилися до складу членів політичної еміграції. На території Чехії діяли Спілка Українських Лікарів, Українське Правниче Товариство, Українське педагогічне Товариство, Товариство Українських Інженерів.

Отже, така історична спорідненість через наявні приклади може сприяти запобіганню неефективних шляхів модернізації української освіти. Проте, розвиток освіти в Чехії пройшов непростий шлях.

Аналіз робіт провідних чеських істориків педагогіки, опублікованих у різні історичні епохи (Й.Шафранек, Й.Матей, О.Хлуп, Й.Копецкій, В.Паржізек та ін.), показав, що розвиток чеського освіти впродовж тривалого періоду перебував під подвійним впливом – слов'янським і німецьким. Слов'янське походження чеського народу сформувало його національну самосвідомість як частини слов'янського світу. У той же час безпосередня близькість німецького Східно-Франкського королівства, встановлення католицизму як офіційної релігії (IX в.) зумовили проникнення в чеську культуру римсько-католицького впливу.

У середні віки на розвиток освіти вплинули такі важливі події як відкриття у Празі університету, Гуситські війни, поширення ідей «Братських шкіл» і діяльність видатного чеського філософа й педагога Яна Амоса Коменського.

В австрійський період історії чеського народу відбувається формування навчально-виховної системи, яка відбивала всі переваги й недоліки австрійської системи освіти.

Перший закон про школу, який вводив вперше в Чехії обов'язкову шестирічну освіту, був прийнятий в 1774 році, що стало безсумнівно важливим кроком підвищення освіченості чеського народу і, як наслідок, – розвитку всіх галузей життя.

Бурхливе зростання промислового виробництва на рубежі XVIII-XIX ст. стимулювало підвищення рівня освіченості суспільства. Після певного застою на початку XIX століття, пов'язаного з наполеонівськими війнами, почалося зростання мережі народних шкіл. Наприкінці XVIII ст. – початку XIX ст. загальним навчанням було охоплено близько 70% дітей шкільного віку, в середині 40-х – 95%. Але у зв'язку з тим, що Австрія проводила політику германізації народів, що населяли імперію, однією з головних проблем чеської освіти стала боротьба за права чеської мови та виховання молоді в дусі національних традицій.

Проте, незважаючи на національний гніт, до початку XX ст. на чеських землях було досягнуто досить високий рівень грамотності. Згідно з переписом 1910 р. чехи посіли перше місце серед

інших народів Австрії, їх рівень грамотності становив 96,6%.

З утворенням у 1918 р. незалежної Чехословаччини в результаті розпаду Австро-Угорської імперії почався процес становлення національної системи, яка на тому етапі складалася з системи чеської і словацької освіти. Однак, система шкільної освіти впродовж 20-30-х рр. не зазнала істотних змін. Базувалася вона в той період на австрійському шкільному законі 1869 р., який встановлював обов'язкове 8-річне навчання, що забезпечувала початкова 8-річна школа. Середніми навчальними закладами були класична восьмирічна гімназія та 7-річне реальне училище, обидва вони давали право вступу до вищих навчальних закладів, але навчатися в них могли тільки діти вищих прошарків суспільства. Розвиток школи шляхом змін було перервано окупацією Чехословаччини в кінці 30-х рр. фашистською Німеччиною та Другою світовою війною.

Етап розвитку школи в Чехословаччині після її звільнення в 1945 р. від німецьких окупантів виявився особливо складним і суперечливим. З одного боку було відкрито доступ усьому населенню країни до отримання будь-якого виду освіти, з іншого – школа була під сильним впливом ідей і практики радянської педагогіки, а нововведення в сфері освіти часто не відповідали специфічним культурним традиціям чеського народу. Цей період знаменується створенням єдиної школи (закон 1948 р.) і частим прийняттям шкільних законів (1948, 1953, 1960, 1976, 1984 рр.), зміною термінів обов'язкового навчання (поперемінно варіювався від 8-ми до 10 років), структурою системи освіти, навчальних планів і змісту навчання.

Державна політика в галузі освіти також зазнавала періодичних змін:

- 50-60-і рр. – курс на політехнізацію;
- 60-і рр. – спроби запровадження диференційованого навчання в гімназії;
- 70-80-і рр. – посилення професійної підготовки і введення її в гімназійне навчання;
- 70-80-і рр. – курс на охоплення молоді повною середньою освітою.

Аналіз проведених в соціалістичній Чехословаччині реформ системи освіти дозволив зробити висновок про те, що незважаючи на їх позитивні результати (безкоштовність навчання, доступність всіх типів шкіл, рівність шансів у отриманні будь-якої освіти, запровадження 10-річного обов'язкового навчання, повної середньої 12-річної освіти, модернізація змісту освіти), були зроблені певні помилки: брак уваги до індивідуального і творчого розвитку особистості, формування її активності, ігнорування у змісті навчання появи нових галузей знань і новітніх

технологій в період стрімкого розгортання НТР, і як наслідок цього – відставання Чехословаччини в науково-технічному й економічному розвитку від західноєвропейських країн.

Зміни в політичному й соціально-економічному житті країни в 90-ті роки зумовили необхідність перегляду та внесення змін у всі сфери суспільного життя, в тому числі й у область освіти. Особливе невдоволення викликали: моноідеологізація й політизація освіти; уніфікація змісту освіти, методів навчання, підручників, навчальних програм та планів; енциклопедизм знань; надмірне акцентування уваги на ролі так званих суспільних цілей (на практиці відображають інтереси влади) при одночасній недооцінці потреб учнів; упір на колективне виховання, що шкодитиме індивідуальному розвитку особистості; централізм і бюрократизм в управлінні освітою, переважання директивного стилю управління навчальними закладами; відставання у системі професійної освіти (ігнорування підготовки молоді за новими сучасними спеціальностями).

Відсутність чіткої концепції розвитку системи освіти в ці роки зумовила появу численних проєктів, що пропонували як окремі конкретні зміни, так і цілі програми дій, як наприклад:

- програмний документ «Відкритість, різноманітність і якість. Принципи розвитку чеської системи освіти»;

- проєкт «Громадянська школа».

Ці проєкти не були реалізовані. Однак їх проєкти і принципи формували громадську свідомість і стали базою наступних законодавчих актів у сфері освіти. І взагалі до 1989 року – моменту, коли в Чехословаччині відбулася оксамитова революція й змінилися соціально-економічні та політичні умови життя, – діяла централізована система управління освітою, і фінансування проводилося цілеспрямовано з центру. Практично всі проблеми шкіл вирішувалися на рівні Міністерства школи, спорту та молоді.

На початку дев'яностих років на первинному етапі реформування всієї системи освіти Чеської Республіки в різних дискусійних і програмних документах у цій сфері зазначалося, що система шкільного управління, яка склалася до 1989 року, служила насамперед «тоталітарному режиму, позбавляючи самостійності і свободи творчості директорів шкіл і вчителів»*. Зміни в 90-ті роки в галузі управління освітою проходили під девізом «демократично і раціонально».

Основоположними принципами реформи управління освітою стали:

- оптимальна функціональність системи управління,
- компетентність і професіоналізм співробітників,
- демократичність.

У кінці 1990 року прийнято закон Чеської народної ради про державне управління і самоврядування в освіті, згідно з яким державне управління в освіті стали здійснювати: директор школи, громадськість, шкільна рада, чеська шкільна інспекція, Міністерство освіти, молоді та спорту, місцеві органи державного управління.

Самоврядування у школі здійснює громадськість і шкільна рада, що складається на одну третину з представників громадськості, на одну третину – з педагогічних працівників і ще на одну третину – з батьків. Директор керує школою, відповідає за виконання навчального плану, програм, професійний і педагогічний рівень викладацького складу тощо.

Цей закон був першим, що скасував жорстку централізацію в освіті. Далі велася робота щодо вдосконалення та впорядкування законодавства у сфері управління освітою.

У 2001 році уряд Чеської Республіки затвердив наказом документ під назвою «Національна програма розвитку освіти й виховання в Чеській Республіці». Цей документ був опублікований під назвою «Біла книга».

Він став складовою частиною стратегічного планування соціально-економічного розвитку Чеської Республіки, в якому освіта й розвиток трудових ресурсів розглядалися як пріоритетні напрями. Цей документ разом із програмою уряду вирішальним чином вплинув на трудовий і соціальний капітал суспільства, а також на ціннісні орієнтири людей, їх демократичну громадську позицію та якість повсякденного життя.

Серед напрямів підвищення якості чеської освіти, що були запропоновані в «Білій книзі», вказувалося на перехід від централізованого управління освітою до прийняття спільних рішень з певних питань; передбачалася перебудова діяльності Міністерства школи, молоді та спорту відповідно до нової Концепції управління і змін функцій центру. Відтепер міністерство мало виконувати тільки стратегічні функції стосовно системи освіти, а саме:

- турбуватися про якість освіти;
- займатися політичною діяльністю;
- слідкувати за втіленням інновацій;
- забезпечувати ефективний механізм розподілу фінансування;
- слідкувати за кадровою політикою у всій системі освіти.

Інша частина функцій Міністерства освіти, молоді та спорту мала бути передана школам у

* *Bila kniha. Narodni program rozvoje vzdelavani v Ceske Republice. MSMT. – Praha, 2001.*

особі шкільних рад і місцевим органам самоврядування.

Шкільна рада – офіційна юридична особа, що має відповідний документ, причому директор школи не може бути членом шкільної ради. Зросла відповідальність населеного пункту за створення умов для здійснення обов'язкового шкільного навчання (організація дитячих садків, основних шкіл, допоміжних шкіл, підготовчих класів в основних школах, основних шкіл для національних меншин, основних художніх шкіл, шкільних клубів).

Функціями крайового управління як юридичної особи у сфері освіти стали організація й ліквідація середніх шкіл, вищих професійних шкіл, шкіл і шкільних установ для дітей зі спеціальними потребами, мовних шкіл, шкіл при медичних установах, дитячих будинків, шкільних психологічних служб, установ подальшої освіти педагогічних працівників.

Що стосується фінансування освіти в сучасних умовах, то згідно з «Білою книгою» воно має здійснюватися з різних джерел. Фінансові засоби поділяються на прямі витрати на освіту (кошти на заробітну плату, обов'язкові відрахування, навчальні посібники, розвивальні та інноваційні програми) і на інші (виробничі та інвестиційні) шкільні витрати, що відшкодовуються засновниками.

Міністерство освіти, молоді та спорту спільно з крайовими структурами здійснює пряме фінансування шкіл усіх засновників (за виключенням шкіл, відкритих іншим центральним, державним органом), в області інших шкільних витрат – фінансує школи, відкриті державою та церквою, спільно з керівництвом краю надає дотації приватним школам.

В якості пріоритетів фінансової політики в галузі освіти в Чехії в «Білій книзі» були перераховані:

- ✓ підвищення заробітної плати педагогічним працівникам так, щоб вона стала на 30% вищою за середню зарплату в народному господарстві, збереження цього підвищення в наступні роки з метою формування економічної основи росту в суспільстві загального престижу роботи вчителя;
- ✓ інноваційні та розвивальні програми;
- ✓ усунення недоліків у забезпеченні засобів в більшому обсязі як в об
- ✓ ласті капіталовкладень, так і не інвестиційних вкладень.

У «Білій книзі» особливо наголошувалося на необхідності посилення контролю за якістю управління освітою та фінансуванням. У сфері освіти передбачалася наступна контролююча діяльність:

- поточний педагогічний контроль і контроль

за рішеннями в управлінні, контроль за якістю освіти, дотримання загальноновстановлених правових приписів і прийнятих навчальних документів (забезпечують Чеська шкільна інспекція, Міністерство, край, округ чи громада);

- фінансовий контроль і контроль з дотриманням (з боку краю й окружних чи громадських рад) методик фінансування та нормативів, встановлених міністерством.

У документі особливо вказувалося, що державні витрати на освіту необхідно довести до 6% від ВВП.

Зараз управління освітою в Чеській Республіці здійснюється на основі Закону про освіту, чинного з 2005 року, який базується на Народній програмі освіти («Біла книга»).

Згідно з положеннями цього закону, державне управління освітою в Чехії здійснюється:

- директором освітньої установи;
- районною установою освіти (населений пункт, місто);
- крайовою установою освіти;
- Міністерством школи; Міністерством оборони, Міністерством внутрішніх справ, Міністерством правосуддя, що мають свої освітні установи;
- Чеською шкільною інспекцією, яка започаткована Міністерством освіти, молоді та спорту.

Самоврядування в освіті здійснюють:

- шкільна рада, яка обирається терміном на 2 роки, у разі вищих професійних шкіл – рада і колегія;
- населений пункт;
- край.

Законодавством визначені обов'язки, повноваження та сфера діяльності всіх структур та органів, що забезпечують державне та громадське управління освітою Чехії.

Отже, можна відзначити, що сучасне управління чеською освітою являє собою досить тонку систему, що включає як елементи управління та контролю з боку держави, так і органи самоврядування в освіті. І це стосується не тільки системи управління освітою. На відміну від української системи, де немає чіткого дотримання законодавства щодо визначення типів навчальних закладів, чеська система достатньо структурована і на сьогодні в цілому виглядає так:

- з трьох років маленькі жителі Чехії відвідують дитячий садок;
- у 6 років вони переходять у обов'язкові базові школи, в яких вчаться:
  - або з 1 по 5 клас з продовженням навчання у восьмирічній гімназії;
  - або з 1 по 7 клас з продовженням навчання у шестирічній гімназії;

- або з 1 по 9 клас з продовженням навчання у чотирирічній гімназії;
- потім продовжують навчання у гімназії (передвузівський ступінь):
  - або восьмирічній (після 5-го класу школи за результатами іспитів);
  - або шестирічній (після 7-го класу школи за результатами іспитів);
  - або чотирирічній (після 9-го класу школи за результатами іспитів);
- подальше навчання здійснюється:
  - або в середніх професійних навчальних закладах (на зразок технікумів), після закінчення яких можна поступати у вищий навчальний заклад;
  - або вищих навчальних закладах.

У чеській школі є декілька істотних відмінностей від того, до чого ми звикли в нашій школі. По-перше, всі оцінки мають зворотне значення – одиниця – "відмінно", а п'ятірка – "незадовільно". По-друге, чеський учитель не замислюючись, часто за формальними параметрами ставить ту оцінку, яку учень заслуговує. Тому п'ятірка (тобто, "незадовільно") і в півріччі або в річному таблиці не рідкість. По-третє, нам важко звикнути до того, що майже кожен учитель у школі "багатоверстатник". Наприклад, один педагог викладає математику та фізкультуру, інший – історію, хімію, співи і чеську мову, третій – німецьку, малювання і т.д.

Багато шкіл у Чехії є спеціалізованими (у великих містах): мовні, спортивні, художні, які зазвичай вважаються привілейованими, приймають туди за результатами тестів, тільки у встановлені терміни й далеко не всіх бажаючих.

Для вступу в гімназію й середні професійні навчальні заклади необхідно скласти іспити з 2-4 предметів. Після закінчення цих навчальних закладів учні здають випускні іспити на атестат зрілості також з 2-4 предметів. У ВНЗ складають не тільки вступні іспити за фахом, але й "загальноосвітні тести".

Старшокласники (з 16 до 19 років) можуть, за бажанням, продовжити навчання в коледжах (медичному, педагогічному, юридичному тощо) і здобути середню спеціальну освіту. У чеських школах є зимові та літні канікули, причому літні тривають два місяці. Щоденне навантаження дещо нижче, ніж у українських однолітків. Програмою навчання передбачено, що, починаючи з середніх класів, всі предмети, які вивчаються, підрозділяються на обов'язкові

(профільюючі) і факультативні, тобто такі, що вивчаються за вибором самих учнів.

Після закінчення навчання в гімназіях і коледжах необхідно скласти іспит на атестат зрілості. Ті студенти, які здали іспити, отримують право на вступ в університет або інший вищий навчальний заклад.

Висновки. Отже, дослідивши процеси модернізації Чеської освіти, можна відзначити, що становлення та розвиток освіти як системи відбувалися протягом певного часу, і саме за часів демократичних перетворень у суспільстві відбулись якісні зміни в освіті, які є передумовою для формування розвиненої вільної особистості.

Список джерел:

- 1 Бондарчук, Н. Основні стратегічні напрями освітньої політики Чеської Республіки // Управління сучасним містом. – 2005. – № 3-4/7-12 (19-20). – С.102-110.
- 2 Долгая, О.И. Развитие школьного образования в Чехии на современном этапе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О.И.Долгая // Моск. ин-т теории образ. и пед. РОА. – М., 2003. – 35 с.
- 3 Коровицына, Н. "Бархатные" революции как феномен массового сознания восточноевропейцев / Н.Коровицына. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.machaon.ru/>.
- 4 Кузьмин, М.Н. Школа и образование в Чехословакии (конец 96. XVIII-30-е годы XXв.) / М.Н. Кузьмин. – М., 1971.
- 5 Опанасюк, Г.О. Тенденції підготовки державних службовців у країнах Центральної та Східної Європи: Монографія / Г.О. Опанасюк. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 284 с.
- 6 Програма діяльності уряду Чеської республіки – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vlada.cz/emd/vlada.htm>.
- 7 Савина, А.К. Школа и педагогика в странах Центральной и Восточной Европы во второй половине XX века: Очерки истории школы и педагогики за рубежом с начала XX века до наших дней / Под ред. Салимовой. – К.И. М., 1991.
- 8 Фіра, Л.С. Чехія: погляд на систему освіти / Л.С. Фіра, О.І. Острівка, О.Л. Сидоренко, П.Г. Лихацький. – Тернопіль: ТДМУ, 2006. – 100 с.
- 9 Bila kniha. Narodni program rozvoje vzdelavani v Ceske Republice. MSMT. – Praha, 2001.
- 10 Skolsky zakon. – Praha, 1990.
- 11 Skolsky zakon // [Сайт Министерства образования, молодежи и спорта Чешской республики]. – URL: <http://www.msmt.cz/dokumenty/uplne-zneni-zakona-c-561-2004-sb>.